

SCIENTIFIC PROGRESS

Scientific Journal
VOLUME #1 ISSUE #5

ACCEPTANCE AREAS OF THE JOURNAL

- mathematics, physics, informatics;
- chemistry, ecology, geography;
- advances in biology and medicine;
- history, law, aesthetics;
- philology and language teaching;
- physical education and sports;
- music, art and culture;
- philosophy, logic and sociology;
- architecture and economics;
- pedagogy, psychology, defectology

ЎҚУВЧИЛАРДА МУСИҚА САВОДХОНЛИГИ МАЛАКАЛАРИНИ ТАРКИБ ТОПТИРИШ

Санокул Дўстов

Бухоро давлат университети
Санъатшунослик факультети Мусиқа
таълими кафедраси профессори,
педагогика фанлари номзоди

Гўзал Ҳабибуллоева

Бухоро давлат университети
Санъатшунослик факультети Мусиқа
таълими йўналиши 3-босқич талабаси

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада мусиқа санъати ҳақида бериладиган барча билим ва малакалар, жумладан, нота, нота чизиқлари, нота ёзуви, нота чўзимлари, қалит ва унинг вазифаси, товушқатор, поғоналар, ўлчовлар, мажор ва минор интервал, учтовушлик ва ҳоказоларни ўқувчиларга ўргатишнинг барча методлари мисоллар орқали баён қилинганлиги ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: Нота, поғона, ўлчов, мажор, минор, идрок, регист, оҳанг, лад, ребус, чолғучи, яккаовоз, хор, оркестр, ансамбль.

DEVELOPING MUSIC LITERACY SKILLS IN STUDENTS

Sanokul Dustov

Bukhara State University, Faculty of Art
History, Professor of Music Education,
Candidate of Pedagogical Sciences

Guzal Habibulloeva

Bukhara State University, Faculty of Art
History, 3rd year student of Music
Education

ABSTRACT

This article describes all the knowledge and skills about the art of music, including notation, note lines, note writing, note stretches, key and its function, vowel, steps, measurements, major and minor interval, trinity, etc. It is said that

Keywords: Note, leap, measure, major, minor, perception, register, melody, fret, rebus, instrument, soloist, choir, orchestra, ensemble.

КИРИШ

Мусиқа саводхонлигининг асослари узок ўтмиш тарихга бориб тақалади. Азалдан мусиқа таълимоти назарияси ва тарихини ўрганишга нихоятда катта аҳамият берилган Ўрта Осиёнинг машҳур қомусий олимлари Абу Наср ал-Фаробий, Абу Али ибн Сино, Дарвешали Чангий, Нажмиддин Кавкабий Бухорий, Абдурахмон Жомий, Алишер Навоий ва бошқа кўплаб донишмандлар барча

фанлар катори мусиқа таълими назарияси ва тарихи масалаларини тадқиқ этишишган ва улкан хизмат қилишган.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Дарс жараёнида ўқувчиларга мусиқа санъати ҳақида бериладиган барча билим ва малакалар мусиқа саводхонлиги доирасига киради. Унга мусиқанинг ўзига хос хусусиятлари, санъат сифатида ҳаётнинг акс эттирилиши, ифода воситалари (тил, нутқ) жанр турлари, тузилиши, ижро услублари, ижро турлари, чолғу асбоблари таснифи ва бошқалар киради. Шунингдек, нота, нота чизиклари, нота ёзуви, ноталарнинг бўлиниши, калит ва унинг турлари, вазифаси, товушлар чўзими ва уларнинг нота билан ёзилиши, мусикавий тизим, товушқатор, поғоналар, ўлчовлар, мажор ва минор ладлари, интерваллар, учтовушлик ва ҳоказолар ҳам мусиқий саводхонликка киради.

Мусиқа саводхонлиги дарсда мустақил фаолият тури сифатида амал қилмай, бошқа фаолият турлари жараёнида яъни мусиқа асарларини бадний ўрганиш ва ижро этиш жараёнларини саводхонлик асосида бажариш учун ёрдам беради. Бу ўқувчиларнинг мусиқа саводхонлигини шакллантиради ва уларнинг билим доирасини тобора кенгайтириб, чуқурлаштириб боради. Натيجада, янги асарни ўрганиш жараёнида билиб олинган ҳар бир янги тушунча ва атамалар кейинги дарсларда доимий равишда қўлланилиб борилиши назарда тутилади. Шундай қилиб, мусиқа саводи дарснинг қуйидаги таълимий функциясини бажаради:

- мусиқа идрокини ривожлантириш ва асарлардан эстетик завқланиш воситасида бадний образли хотирани ўстириш;
- меҳнатга, табиатга, йил фаслларига, она Ватанга бағишланган меҳнатга асарлар воситасида илмий дунё қарашни таркиб топтириш.

Мазкур мақсадларга эришиш учун ўқитувчи олдида қуйидаги вазифалар қўйилади:

- мусиқа санъатига ҳавас уйғотиш,
- мусиқа тинглаш ва амалий машғулотларга кизиштириш, воситасига болаларда мусикавий, бадний эҳтиёжни кучайтириш;
- идрок этилажак асардан ўқувчиларга мусикавий бадний таассурот уйғотиш.

Дарсда ўқувчиларнинг мусиқа саводхонлигини ошириб бориш учун эса,

- а) асарларни суҳбат йўли билан оддий мусикавий, педагогик таҳлил қилиш;
- б) мусиқа асарларида учрайдиган ифода воситалари ва атамаларнинг моҳиятини билиш ва уларни доимо мусиқа амалиётида қўллай бориш;
- в) асарнинг оддий тузилиши ва унинг ифода воситаларини англай олиш ҳамда нотага қараб ритмик тузилмаларни чапак чалиш билан йўли қуйлашга ўргатиш;

г) мусика ижодкорлари , ижрочилари ҳамда чолғу асбоблари хақида маълумотлар бериб бориш.

МУҲОКАМА

Мусика саводининг асосий мазмуни ва педагогик объекти чорак мавзулари бўлиб уларни ёритиш учун куйлаш ва тинглашга доир танланган асарлардир. Улар ўқувчиларнинг кундалик мусикий ҳаётидан олаётган таассуротлари ва мусикавий тажрибалари асосида ўрганилиши лозим.

Биринчи синфда ўқувчиларга мусика асари хақида билимларни беришда: Улар диққатига мусиканинг ифода восилари куй, регистр, темп, ритм, динамик белги ва бошқаларга жалб этилади. Дастлаб бу атамаларнинг айнан қондасини таърифлаб, дарсда ўқувчи куйланган кўшиқ мусикасида маълум мазмун ёки хиссиёт, яъни қувноклик, хушчакчаклик, тантанаворлик, ўйноқилик, кўтаринкилик, мунглилик ва хоказолар борлиги, шунингдек куй ҳаракати турғун бўлмай, балки юқори ва пастга қараб йўналиб туриши (регистр характери) аниқланади. Шундан сўнг, куй мусикий товушлардан тузилган бўлиб, улар узун ва қиска мусикий товушларнинг юқори ва пастга қараб йўналишидан куй ҳосил бўлиши тушунтирилади. Ўқувчилар куйнинг плакатда ёзилган ёки доскада чизилган график ҳаракати орқали ҳамда унинг узун-қиска товушларини нота карточкаларига қараб куйлаши натижасида пухта билимга эга бўладилар. Бу асосан нутқ товушлари-харфлар ифодаланган карточкалардан фойдаланиш тажрибасига асосланади. Карточкадаги ноталарни чапакда чалиш ёки болалар чолғу асбобларида ижро этиб, куйларга ритмик жўр бўлиш ва мусикага мос ҳаракатлар билан қадам ташлаш кабилар эса унинг амалий ифодасини кўрсатиб беради.

Регистр ва ритм ҳис-туйғуларини ривожлантиришда график (узун, қиска) чизикчалар воситасида куйнинг схемали ифодалаш ва унга қараб куйлаш, чапак чалиб ритмик жўр бўлиш муҳимдир. Мусика характерини ҳис этишда энг муҳими “лад” тушунчасидир.

Биринчи синфда мажор ва минор ладлари асосан болаларга тушунарли бўлсин учун: ёркин, бардам, хушчакчак, тантанавор характердаги куйлар (мажор), юмшоқ, мунгли, майин, ёқимли бўлиб айтиладиган кўшиқлар (минор) каби нисбий сўзлар билан ифодаланади. Лад аҳамиятини фақатгина амалий жихатдан англаш мақсадида ўрганиладиган кўшиқларнинг учтовушлиги ва куйнинг лади узгартирилса, болалар, “оҳанг” бузилганлигини айтадилар. Натижада бу услуб кейинги синфларда ўз самарасини беради ва ўқувчи лад мусиканинг муҳим ифода воситаси эканлигини билиб оладилар.

Кўшиқни ўрганиш ва кўшиқни ижро этиш қоидаларига мос муסיқий ҳаракатлар танлаш, айниқса, асарни жанри, характери, ижрочилари (чолғучи, яккаовоз, чолғу ансамбли, хор, оркестр), чолғу асбоблари турлари билан танишиш каби қатор билимлар ҳам муסיқа саводи туркумига киради.

Кейинги синфларда мазкур билимлар тушунчасидан аста-секин аниқ тушунча яъни машқ ва кўшиқларни нота ёзуви тизимида ўрганишга ҳамда асарлар таҳлилида керакли атамаларни ишлатишга ўтилади. Дарсда нота белгиларини ўрганишни ривожлантиришда ребуслардан фойдаланиш катта самара беради. Айрим маълумотларни, масалан, баланд, ўрта, паст товуш (регистр) ларни тушунтиришда, айқиқнинг карнай чалаётганда ундан чиқадиган паст овози, дарахт шохидаги кушчанинг сурнай чалишидан чиқадиган баланд товуши ёки одам овозининг ўрта регистрга тўғри келиши кўргазмали қуроллар орқали кўрсатилса, ёки ўрганилган кўшиқнинг нота белгиларига тўғри келадиган суръатларни жойлаштириш ҳамда уларни пастга ва баландга йўналтириш орқали ноталарнинг баланд-пастлиги, узун-қисқалиги ўрганилса мақсадга мувофиқ бўлади. Масалан: “Олма кўшиғи” нинг фа-фа ноталари ўрнига тўғри келадиган 2 та олма расми фа товуши баландида жойлаштирилади. Ундан кейинги ми-ми ноталарига тўғри келадиган иккита олма расми сал пастроқда (ми нотаси ўрнида) жойлаштирилади. Худди шундай ре-ре ноталарига мос келадиган 2 та олма расми янада пастроқ до жойлаштирилади. Натижада фа товушидан пастга томон до нотасигача пастлашиб келадиган товушларга хос олмалар расмининг жойлаштирилиши, кўшиқнинг ноталарини тезроқ ўрганиб олишга имкон яратади. Муסיқа саводи бўйича маълумотларни ўзлаштириб олиш учун расмлардан ташқари бошқа хил методлардан ҳам фойдаланиш мумкин. Бунда, ўқитувчининг топқирлиги, ижодкорлиги, изланувчанлиги катта роль ўйнайди. Шундай қилиб, ўқувчи биринчи синфда муסיқанинг характери ва образи орқали унинг оддий қонуниятлари ҳақида умумлашган билим ва нисбий тушунчаларига эга бўладилар-ки, бу шартли равишда нотагача бўлган давр деб аталади.

НАТИЖА

Муסיқа саводи дарсинг барча босқичларига тааллуқли эканлигини инобатга олиб, бошқа муסיқий фаолиятларга ҳам тўхталиб ўтамиз.

Муסיқа саводини ўрганиш биринчи синфдан бошланади. Баъзи ўқувчилар мактабгача тарбия даврида боғчага қатнаб, боғчада олиб бориладиган муסיқа машғулотларида қатнашиб анчагина муסיқавий малакалар ҳосил қилган бўладилар. Бир қанча кўшиқ ва ўйинларни ўрганиб, ритм ва рақс ҳаракатлари билан танишган бўладилар.

Уйда тарбияланадиган болалар ҳам муайян мусикавий тасаввурга эга бўладилар, радио ва телевидения оркали эшитириладиган мусикавий кўрсатувларни билимлар тасодифий ва бир тизимга солилмаган бўлса-да, аммо ўқитувчи болаларга мусикадан назарий тушунчалар ҳосил қилишда ўқувчиларнинг ўша билимига суяниб маълум даражада иш кўриши мумкин.

Ўқувчилар мустақил кўшиқ куйлай оладиган ва нотаниш куйларни нотага қараб куйлашни ўрганиб олгандан кейингина мусика саводини ўрганишдан кўзланадиган мақсадга эришилган бўлади. Мусика саводини ўрганиш ўқувчиларнинг мусика товушларини эшитиш сезгиларининг ўсишига асосланиши керак. Ўқувчи товушни овози билан куйлашидан олдин унинг қандай янграшини аниқ-равшан тасаввур қилиши ва эшитиб олиши, яъни кўраяпман-эшитаяпман-куйлаяпман деб, кўзга кўринадиган нарсдан эшитиладиган нарсага қараб бориши лозим. Жамоа бўлиб кўшиқ куйлашда ҳам, мусика саводини ўргатиш жараёнида ҳам, эшитиш қобилияти, метр-ритм сезгиси тараққий этади.

Адабиётда ҳарфлар ва сўзлар воситаси ёзилган бирор бадний асарни саводсиз киши мустақил ўқиб ундан баҳра ололмагани сингари мусикада ҳам ноталарни ўқиш саводи бўлмаса мустақил тарзда куй ёки кўшиқни ўрганиб бўлмайди. Шунинг учун биринчи синфдан бошлаб маълум тизим асосида мусика саводхонлиги шакллантириб борилса, ўқувчилар нота белгиларига қараб мустақил тарзда оҳангни билиб олишларига эришиш мумкин.

ХУЛОСА

Шундай қилиб, бошланғич синф ўқувчиларида мусика саводхонлиги малакаларини шакллантириш муҳим педагогик муаммолардан биридир. Албатта, ҳар бир фан аввало унинг назарий асослари оркали ўзлаштирилади. Мусика саводхонлигисиз ушбу санъат тури, унинг маданиятидан баҳраманд бўлиш, санъат асарларига етарли баҳо бера олиш мумкин эмас. Зеро, мусика санъати унинг қудратли имкониятлари энг аввало тингловчидан саводхонликни талаб этади.

REFERENCES

1. Шарипова Г.М. Мусика ўқитиш методикаси. Ўқув қўлланма. Т.,-2008
2. Шарипова Г.М. Бошланғич синфларда мусика маданияти дарслари учун методик қўлланма Т.,-2001
3. Нурматов Х, Норхўжаев Н. Мусика алифбоси.Т., "Ўқитувчи"-1998
4. Нурматов Х ва бошқалар. Мусика 2-синф учун дарслик Ф.Ғулом номидаги нашриёт матбао ижодий уйи Т.,-2003.

5. Нурматов Х ва бошқалар. Мусика 3-синф учун дарслик Ғ.Ғулом номидаги нашриёт-матбао ижодий уйи. Т.,-2003
6. Иброҳимов О. Ва бошқалар. Мусика 4-синф учун дарслик Ғ.Ғулом номидаги нашриёт-матбао ижодий уйи. Т.,-2003.
7. Дустов, С. (2021). ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ НАРОДНЫХ ПЕСЕН. *Проблемы науки*, 40.
8. Дустов, С. Д. (2020). ВЛИЯНИЕ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ НА МУЗЫКАЛЬНО-ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ. *Academy*, (11 (62)).
9. Мадримов, Б. Х., & Дустов, С. Д. (2018). Древнее искусство "Шашмакома" Бухары в системе музыкального образования студентов. In *Современное музыкальное образование: традиции и инновации* (pp. 104-106).
10. Madrimov, B. K. (2021). Professional Training Is An Incentive For Moral And Aesthetic Education. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 3(02), 109-113.
11. Khudoinazarovich, M. B. (2021). AESTHETIC EDUCATION OF SCHOOLCHILDREN OF UZBEK MUSIC AND FOLK SONGS. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 1(01), 62-65.
12. Norova, S. U. (2021). Imam Abu Hamid Al-Ghazali. Teacher-Student Coaching Relations. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 3(01), 441-445.
13. Норова, Ш. У. (2020). Повышение профессиональной компетентности путем подготовки молодежи к хоровой деятельности. *Наука, техника и образование*, (10 (74)).
14. Umirzakovna, N. S. (2021). WAYS TO IMPROVE LEARNING EFFICIENCY USING INNOVATIVE TECHNOLOGIES. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 1(01), 41-47.
15. Ruziev, D. Y. (2021). Ways Of Working On Musical Compositions. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 3(01), 436-440.
16. Ruziev, D. Y. (2021). THE ROLE OF THE CONDUCTOR IN ORCHESTRAL PERFORMANCE. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 1(01), 66-71.
17. Ruziev, D. Y. (2021). DESIGNING THE LEARNING PROCESS FOR MUSICAL WORKS. *International Engineering Journal For Research & Development*, 6(ICDSIIL), 6-6.
18. Kushaev, I. A. (2020). Musical pedagogical fundamentals of doston art. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10(10), 1061-1067.

19. Kushaev, I. A. (2020). MUSIC PEDAGOGICAL DOLLARS OF DOSTON ART. *International Engineering Journal For Research & Development*, 5(9), 6-6.
20. Kushaev, I. A. (2020). BAKHSI ART SCHOOLS AND THEIR PERFORMING FEATURES. *Scientific reports of Bukhara State University*, 3(3), 295-299.
21. Кушаев, И. А., & Ахтамов, И. И. (2020). ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ТРАДИЦИОННОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ МУЗЫКИ (НА ПРИМЕРЕ ИСКУССТВА ДАСТАНА). *Academy*, (11 (62)).
22. Yarashev, J. T. (2013). “Bukhorcha” and “Mavrigi” song classes—as a national and noetic spiritual values of the Uzbek nation. *ТРАДИЦИОННАЯ И СОВРЕМЕННАЯ КУЛЬТУРА: ИСТОРИЯ, АКТУАЛЬНОЕ ПОЛОЖЕНИЕ, ПЕРСПЕКТИВЫ*, 114.
23. Yarashev, J. T. (2019). Research on Bukhara music heritage through axiologic features. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol*, 7(12).

FOTIMA KARIM QIZI KAMALOVA

Arxitektura va interyer maketini yasashda xom-ashyo va materiallarning o'ri (pp. 736-739)

<http://scientificprogress.uz/storage/app/media/5-136.%20736-739.pdf>

ОДИНА САЛИМОВНА ТУРСУНОВА

Грамматикани ўйин шаклида ўрганишнинг афзалликлари (pp. 740-744)

<http://scientificprogress.uz/storage/app/media/5-137.%20740-744.pdf>

АВАЗБЕК БОКИЖОНОВИЧ КОМИЛОВ

Прокурор талабномаси – бузилган ҳуқуқ ва қонуний манфаатларни тиклашнинг самарали воситаси (pp. 745-750)

<http://scientificprogress.uz/storage/app/media/5-138.%20745-750.pdf>

АБДУРАХМОН НУРИДДИНОВИЧ БЕГМАТОВ

Жиноятларни декриминализация қилиш тушунчаси ва унинг моҳияти (pp. 751-757)

<http://scientificprogress.uz/storage/app/media/5-139.%20751-757.pdf>

НУРБЕК ЭРКИНОВИЧ РАХМАТОВ

Значение музыкального воспитания в развитии зрелости личности (pp. 758-766)

<http://scientificprogress.uz/storage/app/media/5-140.%20758-766.pdf>

OLIMXO'JA ISLOMOVICH KARIMOV

Tanbur sozining paydo bo'lishi va milliy cholg'u ijrochiligidagi o'ri (pp. 767-771)

<http://scientificprogress.uz/storage/app/media/5-141.%20767-771.pdf>

DILNAVOZ O'KTAMOVNA MURATOVA

Musiqa madaniyati darslarini tashkil etishda o'qituvchining pedagogik mahorati (pp. 772-775)

<http://scientificprogress.uz/storage/app/media/5-142.%20772-775.pdf>

САНОКУЛ ДУСТОВ, ГЎЗАЛ ҲАБИБУЛЛОЕВА

Ўқувчиларда музика саводхонлиги малакаларини таркиб топтириш (pp. 776-782)

<http://scientificprogress.uz/storage/app/media/5-143.%20776-782.pdf>

SHOHIDA YUSUFOVNA YOQUBOVA, MAFTUNA VAHOBJON QIZI NURBOYEVA

Ona tili ta'limida assotsiatsiya va kognitiv-pragmatik yondashuvning o'ri (pp. 783-787)

<http://scientificprogress.uz/storage/app/media/5-144.%20783-787.pdf>